

Tánczos Vilmos

**Az Európa Tanács riportórével a moldvai
csángóknál. Egy moldvai út feljegyzései.
2000. szept. 5–8.**

Előzmények

Az 1990-es években a különböző hivatalos állami intézmények és a moldvai katolikus egyház a moldvai csángó közösséggel szemben nyilvánvaló jogsértések sorozatát követte el. Az 1992-es (majd a 2002-es) hivatalos népszámlálások előtt a moldvai katolikus klérus következetes kitartással román nacionalista propagandát fejtett ki, a templomokban püspöki körleveleket olvastak fel, és a helyi papság sok faluban megfélemlítette, az egyházi szolgáltatások elmaradásával fenyegette a magukat magyar nemzetiségűnek vagy anyanyelvűnek valló katolikus híveket. Több helyen jelezték, hogy a nemzetiségre és az anyanyelvre vonatkozó adatokat az összeírás során különböző módon manipulálták. A jászvásári katolikus püspökség a hívek sorozatos kérvényezései ellenére sem engedélyezte a magyar nyelvű misézést. A csángó templomokban még a helyi vallásos népelemek éneklése vagy a liturgia bizonyos részeinek magyar nyelvű végzése (például az evangélium felolvasása) sem volt lehetséges. A Bákó megyei tanfelügyelőség újra és újra megakadályozta a magyar nyelv iskolai oktatását, még olyan esetekben is, amikor erre a román oktatási miniszter – hosszas politikai huzavona után – egyértelmű rendeleteket adott. Az államhatalmi szervek és a katolikus egyház még a magánházaiknál folytatott magyar nyelvű oktatást sem tűrték el. Olyan esetek is előfordultak, hogy a saját házuknál magyarul tanítókat a rendőrség meg-hurcolta, és – egy esetben – „alkotmányellenes” tevékenység folytatása miatt pénzbírsággal is sújtotta.

Az ismétlődő jogsértések ellen a Moldvai Csángómagyarok Szövetsége különböző román és nemzetközi fórumoknál több ízben is tiltakozott. Az is előfordult, hogy egy-egy adott kérdésben az RMDSZ politikusai is

közbeléptek, bár a romániai magyarok érdekvédelmi szervezetének álláspontja a „kényelmetlen” moldvai csángó kérdésben nem volt egyértelmű, és vezető politikusai rendszerint nem léptek fel a jogsérelmek ellen. A „csángókérdés” az 1990-es években folyamatosan jelen volt a médiában és a magyar tudományos életben. Néhány fontos hírközlés a moldvai csángók erőszakos asszimilációjáról a nyugat-európai médiában is megjelent.

Ilyen előzmények után 1999 júliusában az Európa Tanács és a FUEV (Európai Népcsoportok Föderatív Uniója) közösen küldött jelentéstevő küldöttséget Moldvába a csángók helyzetének megvizsgálására. Az előbbi szervezet részéről a volt finn oktatási miniszter, Tytti Isohookana-Asunmaa asszony, az Európa Tanács parlamenti közgyűlésének tagja kívánta a helyszínen tájékozódni, a FUEV részéről pedig az erdélyi származású Komlóssy József FUEV-alelnök vett részt a helyszíni szemlén.

Magam ezen az utazáson Komlóssy József meghívására szakértőként voltam jelen. A delegáció előbb Gyimesközéplekon az Árpádházi Szent Erzsébet Gimnáziumban tanuló moldvai csángó diákokat látogatta meg, majd több moldvai falut is felkeresett. Emlékeim szerint az addig kevésbé tájékozott ET-raportőr a csángó dialektus magyar voltáról a lészpedi Fazekas (Colonel) József vasárnapi iskolájában győződött meg, amikor a gyerekek a testrészek nevét finnugor eredetű magyar (csángó) szavakkal nevezték meg. Mivel a látogatás csak az Európa Tanács és a FUEV részéről számított hivatalosnak, de a helyi hivatalos szerveknek nem volt bejelentve, a küldöttséget Bákóban sem a prefektúrán, sem a megyei tanfelügyelőségen nem fogadták, amit a delegáció értetlenkedve és megütközéssel vett tudomásul.

Tytti Isohookana-Asunmaa útjáról hazatérve az Európa Tanács kulturális és oktatási bizottsága számára jelentést készített, amiben a moldvai csángókat „Európa legrejtélyesebb kisebbségének” nevezte. A nyolc javaslati pontot tartalmazó dokumentum szorgalmazta a magyar tannyelvű oktatás megindítását, az anyanyelvi misék bevezetését, a kétnyelvű helységnevtáblák és feliratok elhelyezését stb. A helyzetjelentés, amely a csángó kultúra védelmét irányozta elő, a kulturális bizottságban éles vitát eredményezett. A szakanyagot mindenekelőtt a testület román képviselői támadták. Mivel a vizsgálati anyag ellentmondásos fogadtatásban részesült, ezért az ET újabb helyszíni szemlére és újabb jelentés elkészítésére kérte fel João Aryt, a kulturális és oktatási bizottság portugál származású alelnökét, aki egy év múlva, 2000. szeptember 5-én hivatalos látogatásra meg is érkezett Romániába.

A João Ary körül szerveződött küldöttségben a már említett Komlóssy József FUEV-alelnök, Szilágyi Zsolt RMDSZ-es román parlamenti képviselő, Sántha Attila miniszteri tanácsos és a moldvai csángó szervezetek vezetői (Bartha András, a csángó szövetség elnöke, Duma András, a Szeret-Klézse Alapítvány elnöke, Ilinca Cecília, a csángó szervezet jogásza stb.) vettek részt. Magam Komlóssy József felkérésére szakértőként voltam jelen ezen a helyszíni szemlén is.

Nyomban a 2000. szept. 5–8. között történt moldvai utazás után, a helyszínen készített feljegyzéseim és hangfelvételeim alapján, elkészítettem az itt következő beszámolót, aminek közreadására korábban azért nem gondoltam, mert attól tartottam, hogy ezzel esetleg negatív irányba befolyásolhatom a moldvai csángók érdekvédelmét célzó nemzetközi diplomáciai törekvéseket. Ez a veszély – úgy vélem – már elmúlt, a néhány évvel ezelőtt megírt beszámoló ma már történelmi kordokumentum, ami ma már nem politikai, hanem csak kutatói érdeklődésre tarthat számot.

Üti beszámoló – 2000. szeptember 5–8.

Szeptember 5., kedd

João Ary főtitkár látogatásának tétje igen nagy, hiszen amennyiben beszámolója megerősíti Isohookana-Asunmaa asszony tavalyi évi jelentését, várható, hogy a kulturális és oktatási bizottság – egyszerű többséggel történő határozattal, tehát a román tiltakozás ellenére is – a Parlament, majd a nagykövetekből álló Miniszteri Tanács elé terjeszti a moldvai csángók ügyét. Ennek nyomán a két testület dönt majd arról, hogy az ET küld-e részletes tényfeltárást végző, több tagból álló újabb bizottságot Moldvába. Amennyiben egy ilyen bizottság kinevezése és helyszíni szemléje megtörténik, várható, hogy az ET nyomást gyakorol majd Romániára a csángók jogainak tiszteletben tartásáért.

Amint látjuk, az európai diplomáciától gyors döntések nem várhatók, ellenben remélni lehet, hogy a beindult bonyolult gépezet nem ejti el az egyszer már felvetett problémát. Biztató előzmény például, hogy az ET korábban néhány más veszélyeztetett európai kisebbség kultúrájával is foglalkozott. Tanulmány készült például az arumuny kultúráról is, amelynek nyomán az ET felszólította az athéni vezetést a kisebbségi követelések teljesítésére.

Délután fél öt tájban Kolozsvár főterének sarkán találkozom João Ary és Komlóssy József urakkal. Reggel indultak Budapestről, ahová az ET kulturális és oktatási bizottságának főtítkára repülővel érkezett, majd Komlóssy úr terepjáró kisautójával folytatták az utat Romániába. Útközben Kolozsvár előtt megálltak már Nagyváradon, majd a Kalotaszegen, megnézték a bánffyhunyadi református templomot is.

Bemutatkozásom a Continental Szálló előtt történik. Néhány csángó kiadványt, tanulmányt hoztam magammal, köztük a sajátjaimat is, kezdetnek ezeket mutogatom. Már első pillanatban látszik, hogy Ary úr jól tájékozott, és hogy valójában nem a kiadványok érdeklik igazán, hanem az élő helyzetre kíváncsi. Később, a három és fél napos út alatt sem esik sok szó a csángó szakirodalomról, hanem a megtapasztalt élményeket igyekeznek feldolgozni, a látottakra kér magyarázatot.

A média természetesen tud érkezésükről, de Ary és Komlóssy interjúkat csak a helyszíni szemle végére ígérnek. Egyelőre csak a *Krónika* fotósa kattogtatja a gépét körülöttük, akit be is mutatnak nekik, megmagyarázva, hogy a képek nem a román titkosszolgálat számára készülnek.

A főtér nyugati oldalán zajos tömeg hömpölyög, valami többnapos sörfesztivál van itt, amit úgy melleleg a katolikus egyház és a kolozsvári magyarok bosszantására találtak ki. A Szent Mihály-templom bejárata előtt füstoszlopok kanyarognak, itt sütik a flekkent, a mititéjt. A sörreklámmal telemázolt autók tömkelege közvetlenül a templomajtó előtti kis téren áll, alig lehet bejutni tőlük a templomba. A déli oldalon a románok sokezer éves itteni kontinuitását bizonyítani hivatott éktelen gödör és a római Traianus-oszlop felépítendő másolatának helyét jelző kő áll. Arrébb, a „román főtéren” (egykor: Bocskai tér) az autóból megmutatom még a világ legmonumentálisabb giccsét, az ortodox katedrális előtt álló Avram Iancu-szobrot, majd Ary úr érdeklődésére rövid történelmi magyarázat következik a magyar szabadságharcról és az erdélyi románok ebben játszott szerepéről. Egy másik kérdés Kolozsvár jelenlegi és múltbéli etnikai viszonyaira vonatkozik.

Aranyosgerend után az útjavítások miatt nehezen haladunk, sokszor kell várakoznunk. Tapasztalataim szerint a nyugati embert egy rövid ideig szórakoztatják a kényelmetlenségek, amelyekhez nem szokott hozzá, de egy idő után nyűgös, ideges lesz. João Ary úr, úgy látszik, kivétel: érdeklődéssel figyel a autóból elének táruló látványt, megjegyzéseket tesz, kérdez ezt, am azt. Észreveszi például, hogy egy előttünk haladó autó hátuljának

bal oldalára a tulajdonos a román nemzeti színeket, jobb oldalára pedig az egyesült Európa jelvényét (kék alapon tizenkét sárga csillagból álló kör, eredetileg a Napbaöltözött Asszony koronája, tehát keresztény jelkép) helyezte el, és derülten konstatálja, hogy az előbbi szimbólum alatt a „behajtani tilos”, az utóbbi alatt pedig az „előírt kötelező haladási irány” jelentésű közlekedési jelek állanak. Az autó CV jelzetére, következképpen a jármű tulajdonosának vélhetően székely mivoltára én hívom fel a figyelmét.

A nyárádtői letérőnél elérjük a Székelyföld nyugati határát. Az Alsó-Nyárad mentén táblaháború dúl: a kétnyelvű helységnevtáblák magyar feliratait a legtöbb helyen bemázolták. Nyáradkarácsonyfalva végén, egy csuporékban, mint a gomba, három tábla is áll: két egynyelvű román és egy kétnyelvű, amelyen a magyar felirat le van festve. Megállunk, mert Ary úr fényképezni akar, és szerfölött csodálkozik.

Balavásár után a helyzet módosul. Kelemtelke, Gyulakuta, Erdőszentgyörgy, Hármásfalva, Makfalva, Kibéd, Sóvárada, Szováta bejáratánál két-két tábla áll: egy egynyelvű román és egy kétnyelvű román–magyar – utóbbiakon a magyar felirat néhol festékekkel lefújva. Az előbbieket, gondolom, a megye, az utóbbiakat a helyi tanácsok állították. Parajdtól kezdődően már csak kétnyelvű táblák vannak, mert itt már a nyolcvanhárom százalékban magyarok által lakott Hargita megyében járunk.

A közigazgatási egységek és a kistájak közötti kulturális, etnikai különbségeket, a Székelyföld szalámitaktikával történő feldarabolását Ary úr pontosan érzékeli, ami nem kis dolog egy nyugati ember részéről. A régi falu békés arcát mutató Hármásfalva és Makfalva, de különösképpen Kibéd nagyon tetszik neki, szépnek találja ezt a vidéket. Mire Korondra érünk, már teljesen besötétedik, a vásárosok bódéi jobbra üresen állnak. De azért bemegyünk az egyik boltba, hogy megmutassuk neki a modernizáció viszonyaihoz alkalmazkodott népművészet gazdagságát. A korondiak leleménységét Komlóssy úr viccekkel példázza. Az a történet, miszerint Kolumbusszal már szembejöttek a korondi vásárosok Amerikában, nagyon tetszik az EU-főtitkárnak, és megkérdezi, hogy vajon az Apollo–11 űrhajósait is, N. A. Armstrongot és E. E. Aldrint nem fogadták-e már korondiak a Holdon.

Udvarhelyen vacsora következik egy kis magánvendéglőben. Nagyszerű báránysültet eszünk, de előbb két-két kupica valódi szilvapálinkával vetjük meg neki az ágyat. A vacsora alatt előbb a székely–magyar viszonyról, majd Ary úr hazájáról, Portugáliáról beszélgetünk: Kolumbusz

származása (állítólag nem genovai, hanem portugál volt) és utazásai, a 30 000 embert elpusztító 1755-ös nagy lisszaboni földrengés, a fatimai Mária-kegyhely kerülnek szóba, végül a spanyolországi katalán és baszk kérdés a téma.

Csíkсомlyón a Jakab Antal Tanulmányi Házban, ahol megszállunk este, Gergely István plébános (Erdély-szerte közismert nevén: „Tiszti”) fogad, és itt várakozik ránk Szilágyi Zsolt nagyváradi román parlamenti képviselő is, akit a moldvai csángó szervezet kért fel a csángók ügyének képviselésére. Noha meglehetősen késő van már, a bemutatkozások után sor kerül az első munkaértekezletre. Komlóssy úr teljesen hivatalos hangnemben és tárgyyszerűséggel nevezi meg az utazás célját, a várható programot, felkérve bennünket a közreműködésre. Ezután az első „mélyinterjú” következik: Ary úr hosszasan kérdezetgi a moldvai csángókkal több vonatkozásban is szoros kapcsolatot tartó Gergely István plébánost. Ekkor döbbenek rá, hogy bizonyos dolgokat elég nehéz lesz majd megértetni vele: hogyan is van az, hogy egy erdélyi katolikus papnak nem lehet misét mondani a szintén katolikus moldvai csángók falvaiban? miért nincs baráti viszony a gyulafehérvári és a jászvásári püspökségek papjai között? a csángó papok, ha ők is értenek magyarul, miért nem védik meg saját népüket az asszimilációtól? – és így tovább. Egymást felváltva magyarázzuk neki a katolikus egyház hierarchikus szervezetét, a Vatikán kétkulacos egyházpolitikáját, a saját népük janicsárjaivá lett csángó papok lélektanát, az értelmiség hiányából adódó kiszolgáltatottságot, de éreznünk kell, hogy a helyzet nem teljesen világos előtte. Mert ugye, értjük, értjük, hogy mindenki fél valakitől (a csángó hívek a papjaiktól, a papok a püspöktől, a két püspökség egymástól, az erdélyi egyházvezetés a Vatikántól stb.), de mi a félelem végső forrása? – ez az alapkérdés, amire válaszolni kellene. Ha a diktatúra lélektana nem is világos Ary úr előtt, a felsorolt tények (pl. aláírásgyűjtések a magyar miséért, az erdélyiekkel kapcsolatot tartó csángókkal szembeni retorziók formái stb.) megdöbbennek. Nagy érdeklődéssel hallgatja Gergely tisztelendő urat, aki nemrég a jászvásári püspöktől kért engedélyt arra, hogy egy magyar misét celebrálhasson a moldvai Pusztinában, de mivel a folyamodvány ellenére sem engedték be a falu templomába, ezért egy magánháznál kellett a szertartást elvégeznie, és a dologból még így is egyház-diplomáciai ügy kerekedett.

Az éjszakába nyúló beszélgetés nyomán már itt Csíkсомlyón mind-egyikünk fejében ott kavargó a csángó probléma a maga minden

ellentmondásosságával. Holnap a helyszíni terepszemle során arra kell törekednünk, hogy ezt a helyzetet valamelyest világossá tegyük. Mert ami nekünk többé-kevésbé érthető, egy nyugat-európai számára lehet, hogy teljesen érthetetlen. És most nagy a tét. Vigyázni kell, hogy a riportőr megbízzon bennünk, illetve, hogy bennünk, és ne az ellenfélben bizzon. Jobban, sokkal jobban kellene beszélnem angolul. Szerencsére Ary úr már elég tájékozottnak tűnik, a helyzet tehát nem reménytelen. Mindazonáltal későre alszom el.

Szeptember 6., szerda

A korai reggeli után a magyar Fatima bemutatása következik. Elmagyarázzuk a csíksomlyói búcsú és kegyhely történeti jelentőségét a csángók vallásos életében, majd bemegyünk a ferences templomba is, ahol megmutatjuk Európa legnagyobb fából készült, reneszánsz Mária-szobrát. A holdsarlón álló Napbaáitözött Asszony jelképiségének (a nyugati kereszténység védelme az eretnekséggel és a keletről jövő támadásokkal szemben) magyarázásával azt akarjuk a vendéggel érzékeltetni, hogy az európai kultúrkör legkeletibb peremén vagyunk.

A csobotfalvi (és egyszersmind csíksomlyói) plébánián, ahová egy gyors reggeli látogatásra és kávéra még betérünk, Gergely István tisztelendő úr Bálványos havasának asztalra terített régi térképével és a Historia Domus köteteivel fogad bennünket, amelyek egyikében világosan meg van írva, hogy Ghica moldvai vajda azért adományozta ezt a 14 000 hold alapterületű havast az egyházközségnek, hogy ennek fejében a nagy csíksomlyói búcsúba érkező moldvai csángóknak három napig minden évben élelmet és szállást biztosítsanak. A dokumentumok meggyőzően tanúskodnak arról, hogy a csángók Csíksomlyóval való történeti kapcsolatai egykor igen erősek voltak.

Csapatunk itt Csíksomlyón egy Kolozsvárról érkezett mikrobuszba száll. A plébánián két hátizsákos magyarországi diáklány is felkérzkedik hozzánk, hogy vinnénk el őket valahová a csángókhoz. Az eset kapcsán megjegyzem, hogy a csángók számára az elmúlt évtizedekben ezek a Moldvát járó, kalandvágytól, kíváncsiságtól hajtott hátizsákos fiatalok is megjelenítették a velük egy nyelvet beszélő Kárpát-medencei magyarságot.

Gyimesfelsőlokon megállunk, hogy találkozzunk az itt tanuló moldvai csángó gyerekekkel, akik összesen mintegy hetvenen vannak a különböző

osztályokban, gyimesi csángókkal, sőt csíki székelyekkel vegyesen. Jöttek volna többen is, de szálláshelyek hiányában és egyéb anyagi nehézségek miatt ennél nagyobb létszámban már nem lehetett őket fogadni. A helyzetet jól jellemzi az a tény, hogy az épület folyosóján is találunk ágyakat. A középiskolások oktatása egy nemrég elkészült hatalmas épületben, a Szent Erzsébet Tanulmányi Házban folyik, amit a gyimesiekkal szoros kapcsolatot tartó, például a csíksomlyói búcsúba is velük együtt elgyalogló magyarországi katolikus hívek kezdeményezésére és hathatós támogatásával építettek. Berszán Lajos tisztelendő úrral, aki az egész ügy lelke itt, több osztályba is bemegyünk. Mindenhol akadnak olyan gyerekek, akik meg tudnak szólalni angolul. Az érettségi előtt álló tizenkettedikesek és tizenegyedikesek között sokan vannak, akik egyetemre akarnak menni. Elmondják, hogy jogászok, orvosok, tanítók, színészek, informatikusok szeretnének lenni, és szemmel láthatóan hisznek is abban, hogy terveik megvalósíthatók. Egy hetedikes mojnesti kislány ugyancsak angolul mondja el, hogy otthon a városban a szülei már csak románul beszélnek egymással, úgyhogy ő itt Gyimesben egy év alatt egyszerre tanult meg magyarul és valamelyest angolul.

Berszán atyának további építkezési tervei vannak, hogy még több moldvai gyereket fogadhasson. Búcsúzásakor a magyar kormánytámogatással felhúzandó épület helyszínét mutogatja.

Azzal, hogy az iskolában a gyerekek egy részét moldvai, más részét gyimesi csángóként, harmadik részét pedig székelyként mutatták be, betettük a bogarat Ary úr fülébe. Az autóban a gyimesi csángók kulturális sajátosságairól kérdez, arra kíváncsi, hogy mi is a különbség a moldvai és a gyimesi csángók, illetve a csángók és a székelyek között. Hát ezt is elég nehéz egy nyugati embernek világosan megmagyarázni, de megteszünk mindent, amit lehet. Gyimesfelsőlokon és Gyimesközéplekon szó nélkül haladunk át, majd néhány szót váltva egymással, úgy döntünk, hogy a Bákó megyéhez szakított Gyimesbükk közigazgatási hovatartozásának ecsetelésével nem bonyolítjuk a csángó problémát, de a harmadik gyimesi csángó község sajátos helyzetére Ary úr a táblák alapján magától felfigyel, úgyhogy megint benne vagyunk egy nehéz magyarázkodásban. Szerencsére hamar megért mindent, nem kell sokáig magyaráznunk a Székelyföld megcsonkításának problematikáját.

Rövidesen az ezeréves magyar határhoz érünk, aminek pontos helye felől Ary úr már a tegnapi is ismételten érdeklődött. Így aztán az autóból

megmutatjuk neki a hajdani vasúti határállomás épületét, majd a vasúti vashíd végénél megállunk a Rákóczi-vár romjai alatt. Az elhagyott bakterház előtt megcsonkítva bár, de megvan még a magyar korona kötömbje, rajta a vaspántok és a kereszt helye. Mivel Ary úr egészen pontosan kíváncsi a valamikori országhatár helyére, szemben megmutatom neki a Tatrosba balról beleömlő egyik kis mellékpatak völgyét is, ahonnan már valóban Moldva és vele egy másik kultúrkör kezdődik. Ez az a hely, ahol 1944 őszén a Gyimesi-szorost védő, jobbára székely katonákból álló magyar zászlóalj több héten keresztül sikeresen tartotta fel a sokszoros túlerővel támadó orosz hadsereget, és Hidegségen, majd Jávárdi patakán át csak akkor vonult vissza Csíkszentdomokos irányába, amikor a teljes bekerítés miatt kénytelen volt feladni az ezeréves határon kiépített hadállásokat. Mivel nemrég olvastam Sebő Ödön parancsnok visszaemlékezéseit a gyimesi harcokról (*A halálraitélt zászlóalj*. Budapest, 1999), sokkal több információm van minderről, mintsem amennyire itt most szükség lehet.

Ezután már csak Kománfalván (Comănești) állunk meg némi kenyeret vásárolni, úgyhogy egy jó óra múlva már helyszíni szemlénk első állomására, Pusztinába érkezünk. Dani Péterné Nyisztor Ilona néninél már várnak ránk a moldvai csángó szervezetek vezetői. Itt van Bartha András, a Moldvai Csángómagyarok Szövetségének elnöke (ő egyébként is pusztinai születésű), itt van Duma András, a Szeret-Klézse Alapítvány elnöke, aki néhány fiatal férfi társaságában egy kisbusszal érkezett, aztán itt van több fiatal fiú a Via Spei nevű csángó ifjúsági szervezet részéről, itt van Nyisztor Mihály, Ilonka néni fia, aki ugyancsak a csángó szervezetben tevékenykedik, és legfőképpen itt van az ő felesége, az onyesti óvónő, Nyisztor Ilonka, aki a csángó vallásos énekek, népdalok gyűjtője és előadója is, és már több kazettája, CD-je jelent meg. Néhány évvel ezelőtt a bákói román hatóságok, hogy a gyakori magyarországi fellépéseknek elejét vegyék, bevonták Nyisztor Ilonka útlevelét. Tavaly, Tytti Isohookana-Asunmaa asszony látogatásakor, az akkori rögtönzött pusztinai folklórelőadás után természetesen erről is tájékoztattuk a volt finn oktatási minisztert, aki annyira megkedvelte a fiatalasszonyt, hogy ezen a nyáron a moldvai zenészekkel együtt meghívta őt egy finnországi turnéra, és így a csángókérdés őáltaluk a finn újságok címlapjaira is rákerült.

Nyisztor Ilonka most a helyi népművészet darabjait – szötteket, bundákat, bútorokat – mutogatja anyósa tisztaszobájában, majd átmegyünk a Bartha Andrásék családjához ebédelni. Itt halljuk az első híreket az

iskolában kialakult helyzetről: fakultatív magyarórák érdekében több tucat aláírás, illetve személyes kérvény gyűlt össze a faluban (pontos számot nem tudni, egyesek ötven körüli számról beszélnek), de az iskola igazgatónője tegnapelőtt behívatta szülőket, és visszavonatta velük a kérvényeket. Az aláírások gyűjtésében a csángó szervezet is segített, ezt a közbenjárást az érvényben lévő törvények lehetővé teszik. Bartha András ennek kapcsán elmondja, hogy a húga, aki Székelyudvarhelyen végzett óvónőképzőt, most itthon tanít (természetesen csakis románul) az iskolában, és azért, hogy állást adtak a testvéreinek, most már ő is zsarolhatóvá vált: a jelen helyzetben például elvárják tőle, hogy hagyjon fel a magyarórák érdekében végzett aláírásgyűjtéssel, különben felmondanak a húgának.

Ebéd után egy régi ismerősömhöz, a hatvanöt esztendőes László Kati nénihez látogatunk el, aki noha „nem tud írást”, a hagyományos csángó folklór egyik leghíresebb adatközlője. Így válik a folklórtudás ideológiai tényezővé, a politika részévé. A Kati néni házában Nyisztor Ilonka folklórműsört készített elő a falubeli asszonyokkal. Valójában nem is műsorról van szó, hiszen a „guzsalyas”, amit előadnak, még ma is élő hagyomány Pusztinában. Téli estéken az asszonyok ma is összejárnak szóni-fonni, gyapjút fésülni, kézimunkázni, és ott el-elhangzanak még azok a folklórműfajok is, amelyeket most a mi kedvünkre szervezeten előadnak. A sort László Kati néni nyitja egy tréfás mesével, majd népdalok, balladák, „szentes énekek” következnek. Kérésemre eléneklik a *Miatyánk* és az *Üdvözlégy* énekelt változatát (népi gregorián dallammal), majd a Nyisztor Ilonka által felfedezett és felgyűjtött középkori Szent István-himnuszt (*Ó, Szent István dicsértessél...*). Rövid magyarázatokat fűzünk az énekekhez, de Ary úr e nélkül is érzékeli, hogy itt nem mindennapi szellemi örökséggel találkozott. Végezetül Ilonka átadja neki azt a saját CD-t, ami egyebek mellett az imént elhangzott vallásos énekek egyikét-másikát is tartalmazza.

Innen az iskola igazgatónőjéhez megyünk, akit a lakásán keresünk fel. Itt már jóformán csak az idegenek vagyunk jelen, a pusztinaiak nem tartják célszerűnek a falu hivatalosságai előtt velünk mutatkozni. Az igazgató, aki az egyik szomszédos román faluból, Grigoreni-ből származik, de helybéli férje után katolizált, végül a közeli iskola tanári szobájában fogad bennünket. Noha ez a találkozás nem volt előzetesen megszervezve, van tudomása már az ittlétünkről, és várta is, hogy a délelőtti folyamán az iskolában felkeressük.

Előbb hosszasan beszél különféle „semleges” dolgokról, és úgy tetszik, hogy az oktatás szokványos ügyes-bajos dolgainak, sirámainak esetelésével véget is ér ez a találkozás, amikor Ary úr felteszi neki az első keresztkérdést: – Hogyan lehetséges az, hogy amint ez az igazgatónő szavaiból kiderült, itt mindenféle nyelven lehet tanulni, csak éppen magyarul nem, ami ugyebár a gyermekek anyanyelve? Mit tesz az iskola a tanulók anyanyelvi oktatásáért? – A válasz nyakatekert és hosszadalmas, az igazgatónő nyelve szapora összevisszasággal pereg, úgyhogy Ary úr alig győz jegyzetelni. A lényeg, hogy végül is elhangzanak mindazok az érvek, amelyekkel másnap is újra és újra találkozunk, és amelyek – úgymond – mind-mind a magyarórák bevezetése ellen szólnak: – Igaz ugyan, hogy beszélnek a faluban egy csángónak nevezett dialektust, de ez semmiképpen nem azonos a magyar nyelvvel. Igaz az is, hogy a szülők közel ötven gyerek számára kérték magyarórák bevezetését az iskolába, de később ezeket a kérvényeket majdnem mind visszavonták, miután megmagyarázták mindenkinek, hogy effélére nincsen semmi szükség. A szülők megértették, hogy az úgynevezett csángó szövetség aktivistáinak áldozataivá lettek, és ők maguk voltaképpen nem is akarják azt, amit kérvényeztek. Csak néhány kérvény van már itt a vasszekrényben, azoknak a szülőknek a kérvényei, akik nem jöttek még be az iskolába, hogy megbeszéljék ezt a dolgot. Aztán amúgy sem volna tanár, aki magyarul tanítsa a gyerekeket, de még ha volna is ilyen személy, akkor sem volna amiből kifizetni az órákat. Igaz ugyan, hogy az iskolában dolgozik két olyan helybéli születésű fiatal pedagógus is, akik Székelyudvarhelyen végezték a pedagógiai szakközépiskolát, de az ott kapott diplomák erre a célra nem megfelelők, és a nevezett iratok egyébként is a bákói tanfelügyelőségen vannak, itt nem látta őket senki, tehát nem is tudják, hogy mi áll bennük. A magyarórákat egyébként be sem lehet iktatni a gyerekek heti órarendjébe, mert a heti egy-két fakultatív órával túllépnék a törvény által megszabott maximális óraszámot, ha pedig heti három-négy órában anyanyelvi óraként vezetnék be (ámbár itt a faluban – amint erről már szó esett – nincsenek is magyar anyanyelvűek, csak úgynevezett „csángók”), ezzel olyan követelmények elé állítanak a gyerekeket, amelyeknek biztosan nem tudnának megfelelni (évharmadi dolgozat írása, nyolcadik osztály utáni záróvizsga stb.). Szóval a magyarórákkal mindenképpen túlterhelnék a kérvényező gyerekeket, akik amúgy is a leggyengébb képességűek az iskolában. – Erre az utóbbi „érvre” a már korábban is értetlenkedő Ary úr felkapta a fejét, mire az igazgatónő

kifejtette: – Igen, igen, a magyarórát kérvényező gyerekek közepes, hogy ne mondjam, gyenge képességűek, intelligenciahányadosuk rendkívül alacsony, akik még a román nyelvű törzsanyagot sem képesek elsajátítani, hogyan akarnak hát még ezenfelül magyarul is tanulni?

Ary urat a körmönfont okfejtést lezáró IQ-érv valóban végleg meggyőzte, csak nem úgy, ahogyan az igazgatónő szerette volna. A későbbiek során a Bákó felé tartó autóbuszban, majd az esti vacsora során kétszer-háromszor is méltatlankodva hozta szóba az IQ-ügyet. Megdöbbenette az, hogy itt a pedagógusok tucatjával minősítenek értelmi fogyatékosoknak gyerekeket. Azt hiszem, megértem őt, mert Nyugaton élve, ő eddig inkább ahhoz szokott hozzá, hogy a valóban fogyatékos gyerekekkel is pedagógusok tömkelege foglalkozik, és igyekszik bekapcsolni őket a társadalom életébe. A pusztinai iskolában kialakult helyzetet mindenestre később úgy értékelte, hogy az iskola 150 tanulója közül csak azért kértek csupán 50 gyermek számára magyarórát, mert a többi gyermek szüleit megfélemlítették.

Az iskolából csak estefelé szabadulunk, de még két fontos találkozásra sikerül Pusztinában sort keríteni. A falu plébánosához megyünk, de mivel épp most kezdődött meg az esti mise, hát akkor előbb Erős Józsefet, a helyi csángó szervezet elnökét látogatjuk meg, aki újabb adalékokkal szolgál az imént elhangzottak értelmezéséhez: – Az igazgatónő minden szülőt lebeszél a magyarórákról, nem is kellett nagy erőfeszítést tennie, mert errefelé az emberek megszokták, hogy ne mondjanak ellent a hatalomnak. Az ő kérvénye csak azért van még mindig ott az iskolában, mert ő nem ment el a minap a szülői értekezletre, ugyanis a kisebbségi minisztérium tanácsosát, Sántha Attilát várja, aki megígérte neki, hogy együtt mennek majd be az iskolába. A szülőket itt megfélemlítik, például azt mondják nekik, hogy nem adják ki a gyermekpénzt, ha magyarórát követelnek, hogy vihetik innen a gyermekeiket más iskolába, ha ez itt így nem tesszik stb. – Erős úr úgy véli, hogy mindennek az iskola igazgatónője az oka, ha őt sikerülne innen eltávolítani, megoldódnék a helyzet. Magatartásában számomra az a megdöbbenő, hogy a kialakult helyzetet ő nem „tágabb összefüggésben” szemléli, nem egy politikai harc egyik részeként, a csángók elnyomott helyzetét szemléltető szimbólumként fogja fel, hanem itt és most vár konkrét megoldást a szülőfalujában kialakult konkrét problémára. A mi ideérkezésünket is kizárólag ebben a konkrét összefüggésben értelmezi. Mert ha ebben a magyaróraügyben most nem sikerül

győzni, akkor a faluban még az a néhány család is végleg elfordul a magyar ügytől, aki eddig kitartott mellette. Úgy érzem, hogy ez a kézzelfogható eredményt váró „földhözragadt” magatartás, ez a parasztosan egyszerű kőkemény logika sokkal tisztességesebb annál, mint aminek a jegyében én magam is, és talán még néhány jelen lévő társam is cselekszik. Mint-ha restellném most, hogy számunkra a pusztinai helyzet elsősorban nem megoldandó problémát, hanem mindenekelőtt olyan *érvet* jelent, amivel meggyőzhetjük a riportórt arról, hogy a moldvai csángók érdekében az Európa Tanácsnak fel kell lépnie. De ez a kishitű önvád csak bennem ötlük fel a beszélgetés során, tudom, hogy egy igazi diplomata politikus nem keveri össze a szerepeket, és nincsenek kételyei munkája végső értelmét, célját illetően.

Mire visszaérünk a templomhoz, már valóban vége az esti szentmisének. Az oltárképet mutatjuk meg Ary úrnak, ami a koronáját Máriának felajánló Szent István magyar királyt ábrázolja, majd elmondom neki, hogy a magyar szentek patrocíniumait a pusztinai kivétellel Moldvában mindenhol megszüntették. De úgy tűnik, hogy ő ennek a témának nem tulajdonít különösebb fontosságot, mert mindez inkább a múlthoz, az ideológiák világához tartozik, aminek kevés köze van a jelen megoldandó problémáihoz. A segédlelkész személye viszont, akivel a templomkertben találkozunk, határozottan érdeklő. A sűrűsödő sötétségben élénken figyel, hogy a fiatal pap, akit magyarul szólítunk meg, vontatottan bár, de magyarul válaszol nekünk, majd a bemutatkozást követő rövid eszmecsere után, amikor elmondjuk, hogy mi voltaképpen a plébánossal kívánunk találkozni, a közvetítő szerepet megtagadva, esetlenül és udvariatlanul eloldalog a plébánia felé. Nyilvánvaló, hogy a maga nemében szimpatikus fiatalember nem akar a főnöke szeme elé kerülni ezzel a díszes társasággal.

A sekrestyében tevő-vevő Deac Eugen plébánosnak már románul mutatkozunk be, noha tudom, hogy jól beszél magyarul is, hiszen néhány évvel ezelőtt a szülőfalujában, Nagypatakon járva, az édesanyjával is találkoztam, és fel is vettem tőle néhány magyar imádságot. Riadtan hártja el a velünk való beszélgetés gondolatát, arra hivatkozik, hogy ilyenkor „éjszaka” (kb. este nyolc óra lehet, és még világos van) nem állhat szóba velünk. Mivel ily módon ki vagyunk dobva, a dolgok velejébe vágva, nyomban azt a püspökhöz intézett kérvényt hozzuk szóba, amit a pusztinai hívek a jászvásári püspökséghez juttattak el a kilencvenes évek elején, és amiben magyar nyelvű misét kértek. A plébános ezt a problémát

nem tartja „valóságosnak” („nu e o problemă reală”), mert mint mondja, később maguk az aláírók sem vállalták a saját aláírásukat. Ez talán igaz is lehet, hiszen mindenki tudja a faluban, hogy rögtön a több mint száz aláírást tartalmazó kérvény benyújtása után a püspökség kiküldött emberei végigjárták a falut, és visszavonatták az emberekkel saját aláírásukat, vagy hamisaknak minősítették a kézjegyeket. Mint látjuk, néhány év múlva a magyarórák kapcsán ugyanez a forgatókönyv ismétlődött meg. Deac Eugen megjegyzi, hogy ő valóban beszéli és az igényeknek megfelelően használja is az itteni nép nyelvét, de ezt a nyelvet semmiképpen nem tartja a magyar nyelvvel azonosnak, hanem csak egy sajátos helyi dialektusnak, ami fejletlensége folytán nem alkalmas arra, hogy hivatalos egyházi szövegek hangozzanak el rajta. Itt tehát más összefüggésben, ezúttal a csángó nyelvre vonatkoztatva bukkan fel az a gondolat, ami egy órával előbb az IQ-problémában jelenítődött meg: minden olyan identitás felvállalása, ami szemben áll a modern román világ értékrendjével, csak csökkent értékű lehet, amihez csak csökkent értelmi képességű emberek ragaszkodhatnak.

Szállásunk egy bákói szállodában van, ahol meglehetősen borsosnak találván az árakat, Szilágyi Zsolt képviselővel együtt úgy döntünk, hogy a főlöleges pénzszórást kerülendő, elalszunk mi ketten egy szobában is. A régi idők reflexeinek engedve, amikor vacsorázni megyünk, iratainkat nem hagyjuk fent a szállodai szobában. És mit ad Isten, lent az utcán ugyanez jut eszébe Komlóssy úrnak is, úgyhogy ő is sietve visszamegy a táskájáért. Pedig ő csak hatéves volt, amikor végleg eltávozott Európának ebből a feléből...

A vacsora alatt, amit egy szerényebb vendéglőben költünk el, az asztal egyik végén Komlóssy úrral életpályájáról, székely gyökereiről beszélgetek. Édesanyja gyergyóditrói származású volt, de a család még az ő gyermekkorában Nyugatra került. Nehéz életút során jutott el odáig (fiatal éveiben még erdővágó munkás is volt Kanadában), hogy ma kisebbségjogi kérdésekben ő az európai diplomácia egyik meghatározó személyisége. Úgy gondolja, hogy a felvállalt múlt, a származás, a közösség nagyon fontos az ember életében, mert csak ez mutathat irányt, e nélkül semmi nincs, csak kusza rendetlenség. A születés helye nemcsak földrajzi tér, hanem olyan metafizikai adottság is, amit minden körülmények között vállalni kell. A székely gondolkodásmódról azt vallja, hogy ez sem megtanulható, hanem velünk született genetikus adottság. Magam erről nem így vélekedem, de

azért néhány székely viccet elmondunk még előbb egymásnak, majd később az egész asztaltársaságnak.

A vacsora fő témája azonban a másnapi program. Faxok, telefonok tömkelege ment jobbra és balra, így most nem világos, hogy holnap lesz-e a tanfelügyelőségen is látogatás, vagy csak a prefektúrán fogadnak bennünket. (A tavaly Tytti Isohookana asszonnyal meglepetésszerűen jelentünk meg a tanfelügyelőségen, de ezt az idén már nem lehet megcsinálni, túl nagy a felhajtás körülöttünk.) Én úgy vélekedem, hogy a bákói hivatalosságok el akarják kerülni azt, hogy az oktatás témája központi helyre kerüljön a látogatás során, ezért vélhetően a prefektúrára fogják majd hívni a fő-tanfelügyelőnőt is, hogy egyéb általánosságok között kisebb jelentőségűnek tüntethessék fel a legégetőbb problémát. Erre a lehetőségre figyelmeztetem Ary urat is. Végül abban maradunk, hogy 10 órakor a prefektúrán találkozunk, és utána déli 12 órakor elmegyünk a tanfelügyelőségre is. Mivel Ary úr minél több csángó faluban akar tájékozódni, ezért korai felkelésben egyezünk meg, hogy reggel még kimehessünk a közeli Lujzikalagorba is. Délután majd Klézse, Somoska, sőt esetleg más csángó falvak is következhetnek.

Szeptember 7., csütörtök

Reggel 8 után valóban útban vagyunk már. Az első jelzőlámpánál megvesszük az aznapi helyi újságokat (*Deșteptarea, Monitorul*). A *Deșteptarea*-ban valóban benne vagyunk már. A cikket Szilágyi Zsolt rögtön lefordítja: „Magyar csapdák a megye hivatalosságai előtt. Egy európai küldöttség újra feléleszti a hamis csángókérdést” – hangzik az iromány címe, ami hemzseg a tévedésektől. Azt írják például, hogy João Ary úr titokban van jelen a küldöttségben, voltaképpen nem is szerepel a hivatalos jegyzékben.

Ezeket az újságírókat jó szolgálataikért nekünk valóban meg kellene fizetnünk. A tavaly is hasonló forgatókönyv szerint és hasonló színvonalon zajlott a félretájékoztatás, úgyhogy a látogatás során Tytti Isohookana-Asunmaa asszony a helyszíni szemle végén elhárította a korábban beígért sajtótájékoztatót, és csak néhány „pontosítást” adott az újságíróknak a már megjelent cikkekkel kapcsolatosan. Azt, hogy miként vélekedik a cikkek tartalmáról, egy arcrezdüléssel sem árulta el, de a sajtóértekezlet lemondása sokatmondó volt. Egy európai diplomata annak a lapnak az

újságírójával, amelyikben ilyen cikk jelenik meg róla, többé már nem áll szóba. A tavaly jócskán betelt a pohár Bákóban, és az idén sem lesz ez másként. Ary úrnak, akit szemmel láthatóan érdekel a sajtó véleménye, megígérjük, hogy utána küldjük majd a látogatás visszhangjáról szóló román és magyar cikkeket.

A Lujzikalagorban tett látogatásnak, noha a rendelkezésre álló idő alig volt több egy óránál, szintén megvoltak a maga tanulságai. Régi ismerősömmel, Csernik Anti bácsival, aki a diktatúra idején sem félt engem a házába befogadni, előbb azt mondatom el, hogy hogyan is alakult gyermekeinek eddigi életpályája. Abból, hogy a nyolc gyerek (három fiú és öt lány) közül ma hárman Olaszországban, hárman pedig Budapesten élnek, megértheti Ary úr, hogy manapság teli van olyan csángó fiatalokkal Európa, akik itthon nem találtak maguk számára megélhetést. A Csángóföldön végbement demográfiai robbanást egyébként a falu bejáratánál, a nyílt mezőn létrejött hatalmas falurész újdonságai is példázzák. Ezután szóba kerül az is, hogy néhány évvel ezelőtt a magyarokkal való kapcsolattartásuk miatt, de legfőképpen azért, mert a faluból gyerekeket küldtek ki tanulni Csíkszeredába, a Csernik családdal a bákói újságok is foglalkoztak, és ekkor a pap is kipredikálta őket a templomban, mondván, hogy a „pokol mélységes fenekére” kerülnek majd azért, mert a csángó gyerekeket segélyadományokért, valójában csak néhány „fállábas cipőért” kiárusították a magyaroknak. De ez már régebb volt, újabban nincs senkinek bajuk velük, hiszen most csak csendben élnek, Marica nénivel kettecskén. Ő egyébként istenfélő ember, még az apja is búcsúvezető volt, aki a falu népét minden évben elvitte a csíksomyói pünkösdi búcsúba. Ennek bizonyosságaként a szekrényből előveszi a Kájoni-féle *Cantionale Catholicum* 1805-ös kiadását, amit az apjától örökölt. A könyvben csupa magyar ének van, melyeknek tetemes részét ő maga is ismeri, és néha szokott is ebből a könyvből énekelni.

A falun a kisbusszal végighajtva, itt-ott parabolaantennák tűnnek a szemünkbe „Duna Tévé” felirattal. A községháza és az iskola előtti téren egy világháborús emlékmű áll csupa elferdített vagy románra lefordított magyar családnévvel. Az emlékmű útra néző oldalának felirata: „Româniilor și unde cresc!” (Románok mindenütt nőnek!) Talán ezek a szemünk előtt elfutó látványok is hordoznak némi információt az élesen figyelő Ary úr számára, különösen, ha egy-két magyarzó szó is kapcsolódik hozzájuk.

Délelőtt 10 órára pontosan ott vagyunk már a megyeházánál, de csakhamar kiderül, hogy túl korán jöttünk. Tudniillik a prefektúra a tegnap

telefaxon értesítette a csángó szervezetet, hogy csak 12 órára várnak bennünket. Nem tudjuk, hogy hogyan történt a félreértés, nem is keressük a bűnbakot a történetekért, hanem inkább arról kezdünk el tanácskozni, hogy hogyan is lehetne minél hasznosabban eltölteni az előttünk álló két órát. Én legszívesebben a megyei tanfelügyelőségre vinném a küldöttséget (most már bizonyos, hogy el akarják bagatellizálni az oktatás kérdését), de belátom, hogy ez most nem volna a legjobb megoldás. Valószínű ugyanis – érvel Szilágyi Zsolt képviselő –, hogy a tanfelügyelőségen arra való hivatkozással, hogy a fő-tanfelügyelőnő házon kívül van, nem fogadnak majd bennünket. A hölgy egyébként is jelen lesz a déli találkozón, ahol mégiscsak meg lehet majd tőle kérdezni egyet és mást.

Rövid időn belül úgy döntünk, hogy inkább kimegyünk az ide 15 kilométerre lévő Lészpedre, ahol szintén gyűjtöttek aláírásokat a magyarórák ügyében, és ahol a hivatalosságok ellehetetlenítették a gyerekekkel saját házánál foglalkozó Fazakas (Colonel) József és Fehér Kati helyzetét.

Előbb az iskolába vonulunk be, ahol csak a titkárnővel tudunk szóba állni, aki az igazgatónőt csak hosszás szaladgálás, telefonálás után tudja előkeríteni. Amíg ezek a „szervezési” munkálatok zajlanak az igazgatói irodában, az ajtó előtt unalmamban megszólított egy csángó asszonyt, aki ott álldogál a kihalt folyosón, és nem mer az igazgatói irodához közelíteni, ahol most zsi bong az élet. Az asszony, akivel természetesen magyarul beszélgetünk, elmondja, hogy valamiféle igazolásért jött a 65 000 lejes (értéke kb. 3 dollár) havi gyermeksegély ügyében, de nem mer bemenni az irodába, mert a most mások előtt rendkívül szelíd, meghunyászkodó titkárnő egyéb alkalmakkor erősen szokott „rikójtózni” az emberekre. Most aztán különösen nem volna jó bosszantani, mert ugye ő is kérte a magyarórát a gyereke számára... Hát ezek után még mondja azt valaki, hogy nem isteni elrendelés alapján történnek a világ dolgai! Lészpeden ugyanis, ahol 1960-ig erős magyar iskola működött, most mindössze öt szülő kérte a magyarórát összesen nyolc gyerek számára, és lám, ezek egyikét ebben a kulcspillanatban iderendelte a Jóisten.

A se holt, se eleven asszonyt egy rövid interjú erejéig azonmód beinvitáljuk az igazgatói irodába, ahol az addig oly szelíd titkárnőt már a legelső magyar szótól elönti az epe, és éles hangon kér meg bennünket arra, hogy beszéljünk olyan nyelven, amit mindenki ért. A helyzetet tisztázandó, megkérdezem a hölgytől, hogy ő milyen vallású, de erre a kérdésre semmit nem válaszol. Így aztán élek a gyanúperrel, hogy csángó származású

lévén, voltaképpen jól ért magyarul is, csak ezt most éppen jobbnak látja titokban tartani. De mivel mindezt nem tudhatjuk, kérése ebben a helyzetben természetesnek mondható, és voltaképpen jól is jön a szerencsétlenül járt asszonynak is (mit fog ő még kapni ezért, ha mi elmegyünk!), mert vélhetően nem is merne megszólalni „csángósan”, vagyis az anyanyelvén ebben a közegben. Így aztán románul beszélgetünk, de az interjúalany a félelem miatt rendkívül határozatlanul nyilatkozik a kért magyarórákat illetően. Az egész interjújelenet arra mégiscsak jó, hogy valóban megértsük a letett kérvények „önkéntes” visszavonásának lélektanát: egy-egy viselkedésbe öltözött csángó asszonytól vagy kalapját izzadt tenyérrel gyűrögető munka nélküli csángó férfitől hogyan is várhatjuk el, hogy felemelt fejvel álljon meg a perzsaszőnyegen „rikójtózó”, elegánsan öltözött, szépen kifestett, minden hatalmasságtól támogatott igazgatónők előtt, akik millió érveléssel tudják neki megmagyarázni, hogy micsoda értelmetlen, gyalázatos és törvényellenes dolog az, amit ő voltaképpen a maga egyszerű eszével akar, vagy talán nem is egészen biztos, hogy már akar. És ráadásul ezek a hatalmasságok még azt az aláírást és pecsétet is megtagadhatják, ami feljogosít arra, hogy a gyermekek után járó kis gyermeksegélyt a postán felvehesse...

Az „interjú” közben megérkezik az igazgatónő is, aki a bemutatkozás után kérdőn tekint az asztal mellé ültetett asszonykára, aki ebben a pillanatban már se holt, se eleven, szemlátomást halálra van rémülve. De mivel az igazgatónő személyében újabb interjúalany érkezett, ő most megszabadulhat, és az „igazolást” is feledve, kisorsran az irodából. A titkárnő még epésen megjegyzi, hogy az asszony jelenléte semmiképpen sem lehetett véletlen. A gyanúsítást, miszerint a lejátszódott eseményeket mi szerveztük volna meg, végül is nem sikerül meggyőző érveléssel elhárítanunk, hiszen a nagy számok törvénye valóban ellenünk szól: a Rácsilával együtt közel négyezer lakosú faluból vajon miért épp ezt az asszonyt vetette ide ebben a pillanatban a véletlen? Később, távozásunkkor hiába keresem már a szememmel, sem a folyosón, sem az udvaron, sem az utcán nem találom. Csak annyit tehetek még az érdekében, hogy utolsónak maradván, az ajtóban nyomatékosan megkérem az igazgatónőt és a titkárnőt, hogy a történetektől függetlenül adják majd ki neki azt a papirost, amiért voltaképpen idejött. Ezt ők egyébként természetesnek mondják, és úgy tesznek, mintha nem értenék az én látszólag indokolatlan kérésemet.

A lészpedi beszélgetés a pusztinaihoz hasonlóan alakul, a magyarórák elleni érvek csaknem egy az egyben megismétlődnek, legfeljebb itt-ott „elmélyül”, részletezőbbé válik a „nem lehet”-re vonatkozó okfejtés. Új érvnek csak az számít, hogy a szülők nem adták be időben a kéréseket, de ezt a csángó szervezet vezetői, Bartha András és Farkas János, azonnal cáfolják. A többit már Pusztinában jobbra hallottuk: – Magyarórákat opcionálisként nem lehet, mert az túlhaladná a lehetséges maximális óraszámot, de kötelezőként („trunchi comun”) sem lehet, mert nincs rá pénz, és nem is magyar nyelv ez, hanem csángó, aminek nincs írott változata, a kéréseket sem adták be idejében, ha be is adták volna, nincsen tanár, aki a magyar nyelvet tanítsa (itt Hegyeli Attila, Klézseben élő és tanító, Kolozsváron végzett magyartanár közbeszól, hogy ő szívesen tanítana hivatalos keretek között Lészpeden), a törvény nem egyértelmű, a szülők nem is akarják igazából a magyarórákat, már vissza is vonták a kéréseket, egyébként is csak „közepes vagy gyenge képességű gyerekek” szülei kérik ezt, akik amúgy sem bírnák meg a túlzott megterhelést, mert még románul is nehezen tanulnak, mert igen alacsony az IQ-juk... Ezen a ponton, a csángó IQ-probléma újabb felvetésekor, hirtelen szokatlan dolog történik: Ary úr minden megjegyzés nélkül felugrik, összecsapja a mappát, amibe addig jegyzetelt, és megköszönve a beszélgetést azonnal távozik. Már csak lent az utcán érzük utol, a történeteket hallatlannak nevezi.

A bákói megyei megyeházán nagy tömeg fogad, alig lehet előrehaladni az újságírók, tévések között. Mindenki lázban van, igen élénk a hangulat. Egy szép nagy tanácsterembe vezetnek bennünket, középen hosszú asztallal, és a francia nyelven beszélő tolmácsok segítségével mindenkit bemutatnak. A mintegy 30–40 főből álló társaság valóban válogatott, benne minden fontos hivatalos intézmény magas szinten képviselteti magát. Jelen vannak a következő személyek: Adrian Mironescu prefektus, Ion Chiriac, a megyei tanács alelnöke, D. Nadă, a prefektúra főigazgatója, Ruxandra Iosipescu megyei fő-tanfelügyelő, Ștefan Erdeș püspöki helynök, Dumitru Gabor vallásos nevelés ügyében felelős püspöki referens, Mihaela Drăghici, a román Európa tanácsi delegáció főtájtára, Zaharia Dumitru jászvásári történészprofesszor, továbbá több nagy csángó falu: Klézse, Pusztina (Pârjol község), Lészped (Gârleni község) és Forrófalva polgármesterei, helyi plébánosok és még sokan mások. A Moldvai Csángómagyarok Szövetségének hét vezetője João Ary úr delegációjának tagjaként van jelen a megbeszélésen, ők nem kaptak meghívót a prefektúra részéről.

A bemutatkozások után Mironescu prefektus bejelenti a napirendet: azért hívta meg a jelen levő szervezetek képviselőit, mert a moldvai katolikusok történelmére vonatkozó minden kérdésben vitatkozni akarnak. Ary úr ezzel kategorikusan nem ért egyet. Kifejti, hogy az Európa Tanács számára csángókérdés se nem történettudományi, se nem nyelvészeti, se nem etnográfiai, hanem kizárólag emberjogi probléma. És mivel úgy tapasztalják, hogy a vallásgyakorlás és az oktatás terén vannak súlyos ügyek, ezekről ő az Európa Tanács parlamentje számára jelentést fog készíteni, ezért kéri, hogy kizárólag ezekről a kérdésekről beszéljenek, egy történelmi és nyelvészeti vitát, egyszóval az ideológiákat ő nem is hajlandó meghallgatni, hiszen a megoldást nem a múltban, hanem a jelenben kell keresni. Ez a bejelentés, a problémának ilyen megközelítése egészen meghökkentő, a jelenlévők nem erre készültek. Ezután az Ary úr által rendre felvetett konkrét kérdések körül (miért nincs magyar oktatás, holott ezt 1995 óta kérvényezik a szülők? miért nem informálják helyesen az embereket a törvényes lehetőségekről? egyáltalán miért nem tartják be az ország törvényeit? miért nincs magyar nyelvhasználat az egyházban? miért nem vezetik be a hívek által ismert magyar nyelvű vallásos népénekeket a templomokba? a csángó származású papság miért nem használja a csángó nyelvet a vallásos életben? miért nem engedik be a templomokba az Erdélyből érkező magyarul miséző papokat? miért félemlítik meg az embereket? stb.) csapongó és ingerült beszélgetés kezdődik, amiben mindenféle „érvek” elhangzanak:

– Az ország törvényeit, az alkotmányt tiszteletben kell tartani, minden felforgatástól őrizkedni kell. A törvények alkalmazásával kapcsolatban különböző „víziók” vannak, és sokan nem úgy értelmezik a törvényt, mint azok, akik a törvényre hivatkozva felforgatják a rendet. (Adrian Mironescu prefektus)

– A magyar nyelv iskolai oktatásának nincs metodológiája, a szülők visszavonták a kéréseket, amikor megtudták, hogy a magyar nyelvet nem heti egyórás fakultatív tárgyként, hanem többórás kötelező tárgyként akarják bevezetni. A félretájékoztatásokért a propagandát kifejtő csángó szervezetet terheli a felelősség. A gyermekek túlterheltek, ezért a szülők visszavonták a kéréseket, a magyarórákat csak a leggyengébb képességűek kérik. (Ruxandra Iosipescu főtanfelügyelő)

– A csángók anyanyelve nem magyar, tehát a magyar nyelvet nem lehet anyanyelvként bevezetni az iskolákba. (Adrian Mironescu prefektus)

– Az ötvenes évek magyar iskoláit moszkvai kommunista nyomásra hozták létre, ami hiba, kisiklás („eșec”) volt. (Ștefan Erdeș püspöki helynök)

– A csángó gyermekek évszázadok óta románul beszélnek, erre megvannak az írásos dokumentumok. (Joca klézsei polgármester)

– Moldvában egyáltalán nincsenek etnikai problémák, csak Budapestről bujtogatják a moldvai katolikusokat, a Magyarországról érkező adományok mögött is magyar nacionalista szándékok rejtőznek. Megalázó, hogy a gyermekeket kiviszik tanulni Magyarországra és Erdélybe. Az iskolákban inkább az angol és francia, nem pedig a magyar nyelvet kell tanítani, hiszen sokan vállalnak munkát idegenben. (Lenghen Valentin gerlényi polgármester)

– A misék nyelvért a püspök és az általa megbízott papok felelnek, de ez a nyelv nem lehet a magyar nyelv, ami Moldvában idegen nyelv. A csángók lokális kulturális értékei elvesznek, ha magyarosítják őket. (Ștefan Erdeș püspöki helynök)

– Csíksomlyón a moldvai katolikusok számára románul is kellene misézni, ugyanúgy, mint a bukovinai Cacicában. Vajon már ahhoz is az Európa Tanács engedélye szükséges, hogy Romániában román nyelvű misét tartsanak? (Dumitru Gabor püspöki tanácsos)

Az ülés végén a fenti „érvrendszerre” a koronát Dumitru Zaharia idős történészprofesszor teszi fel, aki mindeddig hallgatott, és most sztentori hangon amiatt méltatlankodik, hogy saját hazájában belefojtják a szót, majd így fejezi be a hozzászólását: – Ha az Európa Tanács képviselői nem is hajlandók meghallgatni a történelmi tényeket, akkor legalább nyissák ki a szemüket, és nézzék meg jól a csángó szervezet jelen lévő képviselőinek koponyaalkatát (és a professzor úr ekkor az asztalnál sorban egymás mellett ülő hét személyre mutat), majd ezután feleljenek arra, hogy ezek a koponyák itt hasonlítanak-e a magyar koponyákra! Nyilvánvaló, hogy nem, mert ezek itt mind *román katolikusok* (români catolici) arcai. És ha a diplomaták nem tudták otthon Strasbourgban megtanulni a leckéjüket, akkor jöjjenek csak ide még máskor is, mert itt megtanítjuk nekik azt a leckét! – Ary úr, aki ilyen típusú „érvekkel” korábban még nyilván sehol nem találkozott, kikerekedett szemmel, döbbszent elszörnyedéssel néz a professzorra, valóban nem akar hinni se a szemének, se a fülének.

A találkozói végül is a bákói hivatalok részéről az öngólok sorozata. A kommunista pártgyűlések hangnemére emlékeztető előre elkészített „hivallások” (ez különösen a községi polgármesterek részéről volt szembeötlő)

nem győzik meg a riportórt. A gyenge IQ-ra való aznapi harmadszori utalás, majd a „koponyaalkat” emlegetése visszatetsző, az „otthon meg nem tanult lecke” pedig egyenesen személyes sértés.

Ebben a pillanatban úgy tűnik tehát, hogy a csata eldőlt. A Somoskán, csángó háznál elkészített ebédre már felszabadultan megyünk Klézse felé. Duma András, a Szeret-Klézse Alapítvány elnöke ugyan azt fejtegeti, hogy szerinte jobb lenne, ha a külső úton mennénk Klézsebe, mert a katolikus pap ilyen alkalmakra le szokta itatni az embereket, hogy magyarelles jelszavakat kiabáljanak, és ezek a részeg hangadók várhatnak ránk valahol a belső úton. De a figyelmeztetésre nem hallgat senki, a főúton megyünk, és nincs is incidens sehol.

Somoskában Benke Pavel házigazdánk a riportórral angolul beszél, vendégmunkásként tanulta meg a nyelvet. Ebéd után az udvaron több olyan klézsei és somoskai fiatalemberrel (Istók, Farcádi, Benke nevűek) is beszélünk még, akik Nyugat-Európában jártak, és most gyermekeiknek a magyar oktatást kérvényezik. Ők már értik az új, a demokratikus világot, ezért felszabadultan nyilatkoznak, nevetgélnek, egyáltalán nem félnek. Ary úr azt magyarázza nekik, hogy a mi jelenlétünk nemcsak bajt, hanem védettséget is jelent. De tudni kell azt is, hogy az emberjogi harcot itthon kell felvállalni, a csángóságot kívülről nem lehet megváltani, a belső kezdeményezések rendkívül fontosak. Lám, Lészpeden már csak öt szülő mert magyar nyelvű oktatást kérni összesen nyolc gyermeknek, és ebből európai ügy lett. Ha nincs az az öt szülő, az Európa Tanácsnak nem lett volna mit keresnie a faluban.

A riportőr tehát világosan megértett mindent. A csata tényleg eldőlt.

Délután még egy újabb helyszíni „szemle” van tervbe véve, de ennek már nincs igazi jelentősége. A Duma András által irányított Szeret-Klézse Alapítvány tulajdonában lévő klézsei „csángó házban”, ami még nincsen kész teljesen, Hegyeli Attila és Bogdán Melinda tanárok gyerekek sokaságával foglalkoznak, a „magyarórák” igen népszerűek. Van egy kis könyvtár is, vannak számítógépek, és a pedagógusok nemcsak tanítanak, hanem valóban *foglalkoznak* a gyermekekkel.

Estefelé elindulunk vissza Erdély felé. A hangulat kifejezetten jó, a korábbi feszültségek feloldódtak. A gyimesek utáni vízvázasztónál Komlóssy úr egy-egy pohárka jóféle hazai szilvóriumot diktál belénk, úgyhogy ott helyben még énekelünk is egy kicsit. Estére ismét Csíksomlyón, a szálláson vagyunk.

Szeptember 8., péntek

João Ary a Székelyföldet és a Szászföldet akarja látni, úgyhogy reggel Komlóssy József a terepjáróval Sepsiszentgyörgy, majd Segesvár és Medgyes felé veszi az irányt.

Medgyesen van egy igazi erdélyi élményünk. A szászok szép templomából gyönyörű zene hallatszik ki. Orgonakoncert van, de a padokban alig van néhány jól öltözött idősebb személy. A nyitott templomajtóban fiatalasszony, a bent orgonáló fiatalember felesége áll, karján olyan egyéves forma gyerekkel. Hozzánk magyarul, a gyerekhez németül szól, de mintha furcsán ejtené a német szavakat, úgyhogy megkérdezem. – Milyen dialektusra tanítja a gyereket? – A segesvárira. – És miért erre? – Hát mert az apja tanítja a medgyesire – hangzik a válasz a legtermészetesebb hangon.

Hát ez az, amit megint magyarázni kell a portugál úrnak, csakhogy ez már kicsit nekünk, erdélyieknek is sok. Itt van egy gyülekezet, egy város, egy ország, ahonnan majdnem mind elmentek Németországba a szászok, és akkor mégis itt van egy magyarul jól beszélő szász fiatalasszony, aki ebben a helyzetben sem az irodalmi németre, hanem a segesvári szász dialektusra tanítja a gyereket, mert hát ugye, az édesapja megtanítja majd a medgyesire.

Estére Kolozsvárra érünk, szerény vacsora következik egy kerthelyiségben, amit négyesben költünk el: João Ary ET-raportőr, Komlóssy József FUEV-kiküldött, Szilágyi Zsolt román parlamenti képviselő és magam. Ary úr, aki mindeddig tartózkodó volt, most vall színt előttünk először: ő a mi oldalunkon áll, mert teljesen világos előtte, hogy mi történik Moldvában, úgyhogy az általa rövidesen elkészítendő szakanyag tartalmához és irányultságához nem fér kétség. Most már a következő lépésen, a szövetségesek keresésén kell gondolkodni, hiszen nagyon valószínű, hogy a csángó ügy a Kulturális Bizottságból előbb-utóbb a parlament és a minisztertanács elé kerül.

Következmények és folytatás

Strasbourgba való visszatérése után João Ary felettesei számára 2000 októberében elkészítette a jelentését. A dokumentum következtetéseiben kifejti, hogy néhány csángó faluban reális igény van a magyar nyelvű oktatásra, amit az is bizonyít, hogy sok szülő Erdélyben taníttatja a gyermekeit.

Noha a törvények ezt lehetővé teszik, a helyi iskolaigazgatók és a papság rendre elgáncsolják a szülői kezdeményezéseket. Mivel helyi szinten nincs meg a kellő akarat, nem lehet gyakorlatba ültetni a törvényeket, és a központi, minisztériumi kezdeményezések nem elégségesek. A jogaikért küzdő csángók részéről hiányzik a szervezettség, és nagy a tapasztalatlanság a szervezeteikben. Javasolja a csángó szervezetek tanácsadással való támogatását. Ugyanakkor a román hatóságokat meg kell győzni arról, hogy a csángók nem veszélyt jelentenek, hanem sokkal inkább kulturális értékeket képviselnek. Ha a helyzet rövid távon nem javul, más eszközökhöz kell folyamodni: előbb európai szintésre kell vinni a csángókérdést, majd ha ez sem lesz elég, nyomást kell gyakorolni a román hatóságokra.

A jelentéskészítés idején érdekes fejlemény volt, hogy nem sokkal hazaérkezése után, 2000. szeptember 20-án Ary urat és felettesét, Grayson urat felkereste a strasbourgi állandó román diplomáciai képviselő (vezetője bizonyos Pop úr), és arra kérték őket, hogy a román választási kampányra való tekintettel (!) egyelőre ne hozzanak nyilvánosságra olyan információkat, amelyek negatív oldalról mutatják be a csángók helyzetét.

A fenti látogatást a később történetek alapján egyszerű időhúzásnak kell tekintenünk. A román diplomáciának ugyanis ebben a pillanatban időre volt szüksége, hogy az ellenlépéseket előkészítse. Az Ary-féle jelentés nyomán ugyanis az ET politikai képviselőkből álló csoportja megszavazta, hogy készüljön jelentés a parlament és a minisztertanács számára is, és az előterjesztő raportórt is megnevezték Tytti Isohookana-Asunmaa asszony személyében. A játszma tehát a végéhez közeledett, az Európa Tanács malmi, ha lassan és bürokratikusán is, de biztosan örültek. Várható volt tehát, hogy a parlamenti és minisztertanácsi döntés rövidesen felszólítja Romániát a csángók jogainak tiszteletben tartására.

Ebben a kiélezett helyzetben román részről hallatlanul merész, sőt szemtelennek is joggal nevezhető diplomáciai lépésre került sor: 2000 novemberében az ET parlamenti széksoraiban – a kijelölt raportór Tytti Isohookana-Asunmaa asszony tudta nélkül, de az ő tájékoztató szakanyagaként! – megjelent a *The Changos of Moldavia* című brosúra, amit szerzőként egy Jean Nouzille nevű személy jegyzett, akinek tényleges kilétére máig sem derült fény. A röpirat természetesen a román nacionalista érdekek szerint tájékoztatta félre a csángókérdésben teljesen tájékozatlan politikusokat. Végkövetkeztetése az volt, hogy csángókérdés nincs is, mert a csángók románok. De ha esetleg mégis volna, akkor sem

kell nemzetközi fórumoknak foglalkozni az alig kétezer főt kitevő csángóság ügyével, mert a katolikus püspökség és a demokratikus törvényes rend mindent megold (például a püspökség által kinevezett bizottság fogja kidolgozni a csángó dialektus írott formáját), a hagyományokat és a kulturális értékeket voltaképpen csak egyedül a modernizációs folyamatok veszélyeztetik stb. A röpirat óva inti az Európa Tanácsot attól is, hogy egy olyan helyzetben, amikor Délkelet-Európa nehéz válsághelyzetben van, a csángókérdés felvetésével újabb feszültséget teremtsen a térségben. Ugyanebben az időszakban a román tiltakozások minden szinten erősödtek, olykor hisztérikus formát is öltöttek. Még Ioan Robu bukaresti római katolikus érsek is levelet írt az Európa Tanácsnak, amelyben kifejtette, hogy a csángókat egyedül a magyar sovinizmus miatt kell veszélyeztetett népcsoportnak tekinteni, a magyar propaganda ugyanis meg akarja változtatni a csángók eredeti identitását. 2001 elején Bákóban megalakult a Dumitru Mărtinaș Római Katolikus Egyesület, amelynek fő célja a magyar nyelv moldvai „térhódításának” megakadályozása. Az egyesületet több hivatalos állami szervezet is – például a Bákó megyei prefektus, a főtanfelügyelő, a kormánypárt alelnöke stb. – támogatásáról biztosította.

A Jean Nouzille-féle röpirat nyomán kialakult kínos helyzetben a kijelölt riportőr, Tytti Isohookana-Asunmaa asszony – noha természetesen fel volt háborodva – kezdetben nem tiltakozott sem a diverzió, sem a személyével való visszaélés ellen, hanem elkészítette saját jelentését, amit 2001 áprilisában a Kulturális Bizottság elé terjesztett, amit a testület el is fogadott. Egyszersmind elfogadták a népcsoport nevének magyaros írásmódját is, ami ettől kezdve „csango” formában került be a hivatalos dokumentumokba. A szavazást megelőző vitában Corneliu Vadim Tudor szélsőjobboldali román politikus ingerült hangoskodással akarta elérni, hogy a téma kerüljön le a napirendről. A végül elfogadott dokumentum leszögezi, hogy a csángó népcsoportnak joga van saját kultúrájának ápolásához és az anyanyelven történő szabad vallásgyakorláshoz.

Mindenekelőtt Tytti Isohookana-Asunmaa asszony kitartó és következetes diplomáciai munkájának köszönhető, hogy az Európa Tanács parlamentje Állandó Bizottságának isztambuli kihelyezett ülésén 2001. május 23-án elfogadták az 2001/1521. számú ajánlást, ami Románia számára kötelezővé teszi a moldvai csángó kultúra, hagyományok és nyelv védelmét. A dokumentum egyik legfontosabb kitétele – amellyel kapcsolatban

a parlamenti elfogadást megelőzően a bizottságok szintjén is élénk viták zajlottak –, hogy a csángók a magyar nyelv egyik korai, archaikus változatát beszélik.

Az ET-ajánlás jelentőségét azonban természetesen nem kell túlértékelni. Elfogadásával nem történtek látványos változások a tényleges joggyakorlás különböző területein, különösen nem egyik napról a másikra. A bukaresti központi hatalom viszonylag hamar megértette az új idők új eszméit, de az új szellemiség csak lassan és nehezen jutott el helyi hatalmi intézményekig. A dokumentum jelentősége inkább abban áll, hogy általános jogi keretet teremtett jogvédelemre, olyan tárgyalási alapot jelentett, amit ettől kezdve nem lehetett megkerülni. Fontos eredmény volt az is, hogy az előkészítését és elfogadását megelőző, több évig tartó diplomáciai hercehurca ráirányította a kisebbségvédelemmel foglalkozó nemzetközi diplomácia figyelmét az ún. „csángókérdésre”. Ebben a légkörben a román nacionalisták egyre óvatosabbak és visszafogottabbak, a jogaikhoz ragaszkodók pedig valamivel bátrabbak lettek. A magyar nyelvű vallásgyakorlást illetően azonban azóta sem történt érdemi változás, hiszen a moldvai katolikus egyház vezető személyiségei – élen Petru Gherghel püspökkel – ismételten kijelentették, hogy az egyház autonóm, következésképpen magára nézve nem tartja sem irányadóknak, sem követendőknak a hasonló, egyházon kívül létrejött dokumentumokat. Tényleges eredmények csak a magyar nyelvű oktatás területén mutatkoznak, de ez már az 1521-es Ajánlás elfogadását követő évek helyi szintű, szívós következetességgel végzett mindennapi munkájának köszönhető, aminek összegző igényű számbavételét mindenekelőtt azoktól várja a jelenkortörténet, akik tevékenyen részt vettek benne.

Kolozsvár, 2008. január 5.